

LIBRIS | We know books
OVIDIU RAETCHI

ISTORIA HOLOCAUSTULUI

**Desființarea omului:
de la ascensiunea lui Hitler
până la execuția lui Eichmann**

LITERA
București

Prolog. Desființarea unui om	11
Notă despre terminologie. De ce contează conceptele:	
Holocaust, Shoah, Soluția Finală.....	29
Notă despre cifre.....	33
Partea I. Holocaustul prin cuvinte și legi.....	35
Capitolul I Holocaustul cuvintelor	37
Capitolul II Holocaustul legilor	94
Capitolul III Premisele Holocaustului.	
Distrugerea Poloniei	197
Capitolul IV Occidentul și Balcanii	
în noua ordine ariană.....	249
Partea a II-a. Holocaustul prin gloanțe	281
Capitolul V Începutul Holocaustului.	
Barbarossa și efectele sale	283
Capitolul VI Holocaustul gloanțelor	300
Partea a III-a. Soluția Finală.	
Holocaustul prin monoxid de carbon	
și Zyklon B	355
Capitolul VII Arheologia Soluției Finale.....	357
Capitolul VIII <i>Einsatz Reinhard</i>	399

Capitolul IX	Periferia Holocaustului.....	428
Capitolul X	Trenurile morții.....	450
Capitolul XI	Apogeul anihilării: Auschwitz-Birkenau.....	502
Partea a IV-a. Sfârșitul Holocaustului		597
Capitolul XII	Prăbușirea lui Adolf Hitler.....	599
Capitolul XIII	Pedeapsa	616
Note		632
Bibliografie.....		691
Indice		706

HOLOCAUSTUL CUVINTELOR

Discursul genocidal: la început a fost cuvântul

Pentru istoricii „structuraliști”, Holocaustul a reprezentat o radicalizare în spirală a celui de-al Treilea Reich (sau un „radicalism cumulativ”).¹ Nu a existat, conform acestei viziuni, un plan predefinit, limpede conturat și perfect centralizat care să conducă spre Soluția Finală, ci, mai degrabă, fiecare decizie antisemită implementată de naziști la nivel central și local a născut, în fapt, o problemă mai mare – care a impus o nouă decizie catastrofală. La începutul acestui lanț, care a dus în final spre camerele de gazare, a fost cuvântul: *discursul antisemit* care l-a făcut pe Hitler cancelar. Chiar dacă, prin cine știe ce miracol, naziștii s-ar fi gândit să nu apeleze la *politici antisemite* din momentul în care au ajuns la putere, acest lucru era aproape cu neputință de evitat: electoratul din nucleul lor dur, fanatizat de violența verbală a Führerului, aștepta măsuri împotriva evreilor, ba chiar trecuse la agresiuni individuale (*Einzelaktionen*) aflate în conflict cu nevoia de ordine a statului german – și nu întotdeauna dirijate de SA. Pentru că se ocupa de propagandă, Goebbels înțelesese mai bine decât alții acest proces când arăta că „oricine spune A trebuie să spună și B... De la un punct încolo, *Judenpolitik* (politica în privința evreilor) își urmează cursul propriu.”²

Discursul a generat așadar un orizont de așteptare fatal pentru primele discriminări ale evreilor: boicotarea comerțului, interdicția de a practica meserii de prestigiu, izolarea. Discriminarea

parțială nu a făcut însă decât să o pregătească și să o instige pe cea totală, pentru că se găseau întotdeauna cetățeni ultragiăti de resturile de umanitate permise nonarienilor. Dacă nu ai dreptul să mergi la piscină sau la plajă, de pildă, pentru că ești considerat periculos, nu e la fel de riscant să poți urca în tramvai? O celebră dilemă a demnitarilor naziști era dacă evreii care călătoreau în Reich ar fi trebuit să beneficieze în trenuri de un compartiment propriu, segregat, pentru a nu se amesteca cu călătorii germani; dar ce se întâmplă, se întrebau ei, dacă trenul e plin și arienii sunt nevoiți să stea în picioare, în timp ce evreii se bucură de locuri în cușeta lor izolată? Gâlceava dintre Goebbels și Göring pe acest subiect a fost atât de mare, încât a trebuit tranșată de Hitler. (Scandalul compartimentului evreiesc a fost, oricum, o secvență din etapa nazismului „moderat“, care accepta ideea că un evreu ar putea să trăiască și să circule prin Germania; la scurt timp, când radicalismul a continuat să urce pe spirala genocidală, evreii din Reich au fost urcați în vagoane pentru marfă sau pentru vite și au fost trimiși în lagăre de exterminare. Nici un demnitar nazist nu a protestat împotriva acestor garnituri de tren rezervate acum *exclusiv* evreilor.)

Din astfel de dileme a apărut excluderea deplină din societate – interdicția de a mai călca în parcuri, restaurante, hoteluri, ba chiar de a mai merge pe stradă. Evreii au fost închiși în ghetouri sau în lagăre și au fost marcați cu Steaua lui David. Și-au pierdut drepturile civile și posibilitatea de a munci. Proprietățile lor au fost confiscate.

Numai că – întocmai ca în cazul cușetei segregate din tren – această politică impusă de naziști a sfârșit indignându-i tot pe ei. Erau acum în situația de a asigura hrană pentru ghetourile în care închiseseră niște oameni cărora le confiscaseră proprietățile, precum și dreptul de a lucra. Deși evreii erau obligați să muncească în interesul Reichului și primeau mai puțin de jumătate din rația de calorii necesară pentru supraviețuire, naziștii considerau o ofensă ideologică faptul că *tocmai ei* erau nevoiți să îi hrănească. Nu erau dispuși să sacrifice o parte din kaloriile

destinate soldaților de pe front pentru evrei. Într-un memoriu întocmit de Rolf-Heinz Höppner despre situația din Warthegau, destinat lui Eichmann, acesta scria: „Există pericolul ca, în iarna care vine, să devină imposibil să hrănim toți evreii. Trebuie luat serios în considerare dacă nu cumva cea mai umană soluție nu ar fi să terminăm cu toți evreii nepotriviți pentru muncă prin niște mijloace rapide. Acest lucru ar fi, în mod categoric, mai plăcut decât să îi lăsăm să moară de foame.”³

Totuși, pentru că erau prea ocupați cu Operațiunea Barbarossa, chiar asta au ales să facă: să-i lase să moară de foame. Sau să-i împuște în mari masacre – mii de oameni executați de *un singur* pluton în fiecare zi – pentru a economisi, în beneficiul Wehrmachtului, proviziile de hrană disponibile pe Frontul de Est. Dar ambele soluții li s-au părut, din nou, tot lor, inumane. Nu pentru că evreii sufereau, ci pentru că SS-iștii, polițiștii și soldații germani erau nevoiți să *asiste* la atâta suferință, devenind luptători ineficienți și nevrotici. Din acest motiv – dar și pentru că lui Himmler i s-a făcut rău când a urmărit execuția unor femei din Belarus – naziștii au petrecut câteva luni studiind metode „mai umane” de lichidare. Printre aceste soluții a fost și aruncarea oamenilor în aer, cu dinamită, în buncăre (rezultatele s-au dovedit nesatisfăcătoare, pentru că trupurile pulverizate și rupte în două, care încă mișcau, erau greu de strâns și de curățat). S-au oprit la gazele – inițial gazarea cu monoxid de carbon îmbuteliat, apoi cu monoxid de carbon produs de motoarele camioanelor, pentru ca, într-un final, să opteze pentru Zyklon B.

Tot acest proces genocidal – discriminarea, eliminarea din societate, ghetoizarea, înfometarea, împușcarea, gazarea – a început însă prin *discurs*. Orice genocid este, la început, un genocid al cuvintelor.

Codul cultural antisemit german

În 1850, Wagner publica un articol numit *Das Judenthum in der Musik* (Iudaismul în muzică). Deși obiectivul lui Wagner

era să atace doi rivali evrei – pe Felix Mendelssohn și Giacomo Meyerbeer –, articolul sfârșea propunând anihilarea tuturor evreilor: „Iudaismul este conștiința încărcată a civilizației moderne. Gândiți-vă că există un singur mijloc de a scăpa de blestemul ce vă apasă: reînvierea lui Ahașverus – *nimicirea!*”⁴ Trei decenii mai târziu, opiniile lui Wagner erau neschimbate: „Consider rasa evreiască a fi inamicul înăscut al umanității și a tot ceea ce e nobil; este sigur că tocmai germanii vor pieri din cauza ei”⁵.

Autorul operei *Tannhäuser* a fost unul dintre cei mai importanți oameni pentru formarea lui Hitler. În tinerețe, la Viena, acesta își cheltuia bruma de bani – obținuți din moștenire și din vânzarea de cărți poștale – pentru a-și cumpăra bilete la spectacolele lui Wagner. Peste ani, când melomanul vienez a devenit Führer, el obișnuia să oblige elitele naziste – plictisite de moarte – să participe la concerte de gală Wagner (pentru că liderii celui de-al Treilea Reich o ștergeau rapid din sală, locurile goale trebuiau ocupate de SS-iști convocați anume). Ernst „Putzi” Hanfstaengl, amicul lui Hitler din tinerețe, își amintește că, atunci când l-a cunoscut pe viitorul cancelar, acesta l-a rugat să-i cante la pian: l-a urmărit cam agasat când a interpretat o piesă de Bach, entuziasmându-se însă instantaneu când a trecut la Wagner, pe care îl știa pe de rost, notă cu notă, fluierând cu pasiune alături de pianist.

Antisemitismul lui Richard Wagner a avut, de bună seamă, o influență asupra lui Hitler. Totuși această influență nu este decisivă; nu este nici măcar importantă. Și asta pentru că tânărul răătăcitor din Viena – și mai apoi din München – a avut zeci de alte modele antisemite. „În nici o altă țară antisemitismul nu a fost atât de răspândit dintr-odată, încât să reprezinte o axiomă culturală”; el „guverna mai mult sau mai puțin viața ideatică a societății civile” germane, scrie Daniel Goldhagen.⁶ Declarându-te antisemit în Germania secolului al XIX-lea spuneai, în fapt, că ești împotriva tuturor formelor de modernizare – democrație, liberalism, socialism, capitalism fără frontiere, libertate culturală – dar

că aderă la protecționism, autoritarism, naționalism, imperialism și conservatorism cultural.⁷ Antisemitismul era stindardul reacționarilor speriați de modernitate, iar Imperiul German era un stat esențialmente reacționar. Shulamit Volkov a rezumat această idee spunând că antisemitismul ținea de „codul cultural” al conservatorilor germani.⁸

Inițial, efectele multiplelor schimbări care aveau loc la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea în Europa păreau de bun augur pentru evrei. Liberalismul le-a oferit acestora drepturi politice în Franța, în Anglia și chiar în spațiul german și austro-ungar, în vreme ce industrializarea a favorizat succesul economic al celor educați, obișnuși să vorbească mai multe limbi și să călătorească – așa cum erau evreii. În răspăr cu vechea abordare care accepta doar acordarea unor privilegii individuale evreilor, Wilhelm von Humboldt lansa această formulă paradoxală, menită să pună accent pe importanța drepturilor lor colective: „Îi iubesc pe evrei cu adevărat doar *en masse*; *en détail* prefer să îi evit”.⁹ Totuși, acest proces a avut un efect secundar: cei afectați de procesul de modernizare i-au considerat pe evrei – beneficiari ai schimbărilor – drept instigatori ai acestuia. Victimele modernității erau – îi dă dreptate Hannah Arendt lui Engels – nobilii, „protagoniștii mișcării antisemite din epocă”, susținuți de masa de manevră a micii burghezii comerciale, care concura cu negustorii evrei și furniza „mulțimea urlătoare”.¹⁰

Semne ale antisemitismului din epocă, atât de trainic împătmănit în cultura protestantă de furiile lui Martin Luther, pot fi găsite chiar și la luminosul Goethe. În *Wilhelm Meister*, de pildă, evreii nu sunt acceptați în cetatea ideală: „Nu vom tolera nici un evreu printre noi”, spune un personaj al lui Goethe, „căci, oare, cum am putea noi să le acordăm o parte din acea cultură superioară ale cărei origini și cutume ei le neagă”.¹¹ Herder era mult mai radical: „De mii de ani, încă de la originea sa, poporul lui Dumnezeu, care și-a primit patria din partea Cerului însuși, se dezvoltă ca o plantă parazită pe trunchiul viu al națiunilor

străine; rasă vicleană și sordidă, căreia întreaga lume de-abia îi ajunge, el n-a fost nicicând mișcat de vreo pasiune arzătoare pentru a-și apăra sau redobândi onoarea¹².

În ciuda eleganței principiilor sale etice și metafizice, Kant însuși a fost un antisemit morocănos și certăreț. În 1775, el a dedicat o lucrare problemei rasiale („Despre diversele rase umane”), militând pentru separare rasială și arătându-se convins de superioritatea rasei albe.¹³ Mai presus de toate însă, cu tot universalismului său *ex cathedra*, le era ostil evreilor: „Palestinienii care trăiesc printre noi au, pe bună dreptate, reputația de a fi es-croci, din cauza spiritului cămătăresc care domnește în rândurile majorității lor. (...) Legați între ei printr-o veche superstiție, recunoscută de statul în care trăiesc, nu sunt în căutarea onoarei burgheze și vor să compenseze această slăbiciune prin avantajul de a înșela poporul care le acordă protecția.”¹⁴

Totuși, abia odată cu Fichte va deveni antisemitismul un element central al codului cultural specific naționalismului german. Și asta pentru că Fichte a lipit ura împotriva evreilor de patriotism, făcând ca ultimul termen să fie însoțit și să fie probat de cel dintâi: „Pentru a ne proteja împotriva lor”, scria Fichte despre evrei, „nu văd decât un singur mijloc: să cucerim pentru ei pământul lor făgăduit și să-i expediem acolo pe toți. (...) Să le dai drepturi civice nu este posibil decât cu o singură condiție: să le tai la toți capetele într-o singură noapte și să le dai altele noi, care să nu mai conțină nici măcar o singură idee evreiască.”¹⁵ Evreii reprezintă, se plângea Fichte, un „stat în stat” – ceea ce submina forța germanilor și le explica eșecurile din epocă.¹⁶ Deși își alegea cuvintele cu mai multă grijă, și Hegel a avut grijă să își exprime disprețul pentru evrei: „Încercarea lui Iisus de a da turmei de evrei conștiința divinului nu putea decât să eșueze”, scria autorul *Fenomenologiei spiritului*, „căci credința în divin nu poate rezista în mocirlă. Leul nu încapă într-o nucă; spiritul infinit nu încapă în carcera unui suflet evreiesc.”¹⁷

Fundamentele intelectuale ale nazismului

Aceste atacuri erau menite mai degrabă să afirme, așa cum scrie Hannah Arendt, „caracterul esențialmente creștin” al statului în construcție. Oamenii de afaceri și bancherii evrei erau în continuare protejați de Bismarck, care arăta că „evreii înstăriți, ale căror interese sunt legate de conservarea instituțiilor statului nostru” trebuie scutiți de asalturile virulente ale unor politicieni precum Adolf Stoecker, pastorul protestant care din 1875 și-a dedicat predicile cauzei antisemite, bucurându-se de suficient succes încât să poată forma, din ianuarie 1878, un partid social-creștin.¹⁸

Antisemitismul a căpătat o nouă dimensiune – care îl va însoți până în cele mai întunecate zile ale celui de-al Treilea Reich – odată cu impunerea teoriilor conspiraționiste de către exoticul abate Augustin Barruel, a cărui audiență nu se limita la Franța, ci pătrundea în întregul spațiu catolic-conservator. Iezuit, canonic la Notre-Dame, exilat în Anglia în timpul Revoluției din Franța, Barruel îi va scrie la revenirea în patrie lui Joseph Fouché, ministrului Poliției lui Napoleon, un mesaj grav despre conspirația evreiască care se desfășura prin intermediul iluminaiștilor și francmasonilor – și care era pe punctul de a izbândi în orice moment. Evreii urmau, anunța abatele Augustin Barruel, „să devină stăpânii lumii, să abolească toate celelalte secte, pentru a o face să domnească numai pe a lor, să transforme bisericile creștine în sinagogi și pe restul creștinilor să-i reducă la starea de sclavie”.¹⁹ Și Joseph de Maistre, părintele conservatorismului francez, considerat respectabil în mediile catolice din întreaga Europă, își va însuși această teză, scriindu-i panicat țarului Rusiei că evreii pregătesc debarcarea sa: „Cel mai mare și cel mai funest talent al acestei secte blestamate, care se slujește de orice pentru a-și atinge scopurile, a fost din capul locului acela de a se servi de principii chiar pentru a-i distruge”.²⁰ Așa cum vom vedea, teza conspirației evreiești, propusă

de Barruel și promovată de Joseph de Maistre în Rusia, va găsi în imperiul țarist un sol fertil, fiind reluată mai târziu, pe filiera Paris-Sankt-Petersburg, în *Protocoalele înțelepților Sionului*, carte care se va bucura de un imens succes în Germania începând cu 1920.

Pe măsură ce spiritul romantic – tot mai agasat de Biblie și de Tărâmul Făgăduinței – a început să descopere, cu entuziasm, farmecul unor spații exotice, antisemitismul a căpătat o nouă și nebănuită direcție. Înainte de romantism, tradiția biblică era satisfăcătoare pentru europeni: omul venea din Orient; albi creștini (iafetizii) se revendicau din Iafet, în vreme ce evreii (semitii) se trăgeau din Sem și africanii (hamiții), din Ham.²¹ În ciuda urii de ordin religios împotriva evreilor și a disprețului pentru „omul negru” nutrite uneori de europeni, istoria biblică vorbea despre o origine comună cu aceștia, despre o veche înfrățire, pentru că Iafet, Sem și Ham erau deopotrivă fiii lui Noe.²² Când însă – din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – fabuloasa Indie devine populară, europenii încep să-și caute rădăcinile acolo, fiind deja pregătiți pentru momentul în care va fi anunțată înrudirea dintre sanscrită și limbile lor. Încă din 1805, Friedrich Schlegel ajunsese la concluzia că limba vorbită în India e „cea mai apropiată de graiul primordial, din care au apărut toate celelalte”.²³ Trei ani mai târziu, el a publicat *Über die Sprache und Weisheit der Indier* (*Despre limba și înțelepciunea Indiei*), în care atrăgea atenția asupra asemănărilor structurale dintre sanscrită, germană, latină sau greacă.²⁴ În 1806, și Johann Christoph Adelung afirma în *Mithridates, oder allgemeine Sprachenkunde* (*Mithridates sau lingvistica generală*) că poporul primordial venea din Cașmir: „Oamenii se disting aici în mod pozitiv de toți ceilalți asiatici”, scria el. „Ei nu au nimic din caracteristicile tătarilor și mongolilor, proprii tibetanilor și chinezilor; ei prezintă formele europene cele mai frumoase și îi depășesc în inteligență și spirit pe toți asiaticii.”²⁵ În sfârșit, în 1816, la Frankfurt, Franz Bopp publica epocala lucrare *Über das*

Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache (Despre sistemul de conjugare din limba sanscrită în comparație cu cel al limbilor greacă, latină, persană și germană). Pe urmele lui Schlegel, care îi fusese sursă de inspirație, Bopp izbutea să probeze convingător existența unui bloc lingvistic pe care îl va numi indo-european (*indoeuropäisch*). Vom regăsi fascinația pentru India și la filosoful Arthur Schopenhauer, care a pus subtilele învățături ale Orientului Îndepărtat în antiteză cu credințele evreilor: „Doctrina creștină ivită din înțelepciunea Indiei a acoperit vechiul trunchi cu grosolanul iudaism“, se tânguia el.²⁶ Acest „iudaism grosolan“ era asociat de Schopenhauer cu *foetor judaicus* – duhoarea evreiască –, care desemna credința într-un Dumnezeu drept, bun și care oferă oamenilor liber-arbitru.²⁷ Dacă în epoca dominației intelectuale a Bisericii evreii fuseseră condamnați pentru că respinseseră revelația creștină, acum – când la modă era disprețuirea creștinismului – ei erau învinuiți că îl inventaseră.

Totuși mult mai periculoasă decât încruntarea postcreștină a lui Schopenhauer era dezvoltarea ideii de „rasă“. În 1843, antropologul german Gustav Friedrich Klemm vorbea despre o rasă activă și nobilă, care fusese destinată să cucerească lumea: „Între timp, pe platourile înalte ale Himalayei, se maturizase o altă rasă... Pașnica populație primitivă, răspândită pe pământ, a fost și ea surprinsă în calmele ei visări de către eroii rasei active, care s-au năpustit asupra ei.“²⁸ În acest mod, arienii începeau să își facă simțită prezența pe scena dezbaterii istorice și ideologice. La jumătatea secolului al XIX-lea, Christian Lassen scria deja că „arieni alcătuiesc poporul cel mai complet organizat, cel mai întreprinzător și mai creator: el este, prin urmare, cel mai tânăr, pământul neproducând decât târziu speciile perfecționate de plante și de animale. (...) Dintre popoarele caucaziene, noi trebuie, fără îndoială, să decernăm laurii indo-germanilor. Nu credem că lucrul acesta s-ar datora hazardului, ci credem că el decurge din

talentele lor superioare și mai vaste. Istoria ne învață că semiții nu dispun de echilibrul armonios al tuturor forțelor sufletului, care îi caracterizează pe indo-germani.²⁹ Întâlnindu-se cu ideea colonială, cu convingerea fermă a marilor imperii europene că omul alb poartă „povara” civilizării popoarelor „inferioare”, arianismul făcea loc unui rasism specific german.³⁰ Așa cum observă Léon Poliakov, „cultul rasei germanice este un fenomen fără analogie în celelalte țări; între naționalismele europene care încep să se întreacă între ele în exaltare, nici unul nu îmbracă această formă biologizată”.³¹ În vreme ce naționalismul francez – modelat de enciclopediști și de Napoleon – a luat forma unui „mesianism universalist”, naționalismul german a trecut rapid, explică același Poliakov, „de la ideea unei misiuni specific germane, la glorificarea limbii și, de aici, la glorificarea sângelui”.³² Frustrat de lipsa unor colonii întinse în care putea interacționa cu alte rase și putea domni asupra lor, Imperiul German se consola cu gândul că își păstrase puritatea genelor. În zadar avertiza Max Müller, unul dintre cei care au impus conceptul de „arian”, asupra faptului că „un etnolog care vorbește despre rasă ariană, sânge arian, ochi și păr arian, este la fel de mare păcătos ca un lingvist care vorbește despre un dicționar doliocéfale sau o gramatică brachicéfale”.³³ Cultul nordicului neînfricat – și totuși cerebral – se născuse deja. Istoricul Ernst Moritz Arndt – activ atât în perioada lui Napoleon, cât și la 1848 – scria cu pasiune: „Puternicul și înflăcăratul copil sălbatic germanic reprezintă acea specie bună căreia îi putea fi inoculată sămânța divină, pentru a produce cele mai nobile roade. Germanicii și latinii impregnați și fertilizați de ei sunt singurii care, grație filosofiei și teologiei, au dus la înflorire germenele divin și care animă și conduc, în calitate de maeștri, popoarele înconjurătoare, aparținând unor specii străine.”³⁴ Iar de aici până la ideea segregării rasiale, a interdicției amestecării sângelui prin împerechere în afara rasei, nu mai era decât un singur pas, pe care Friedrich Ludwig Jahn îl parcurgea în *Deutsches Volkstum*. „Animalele hibride nu se reproduc”,